

Фиқҳ дарслари (16-дарс). Усулул фиқҳ китоблари (давоми)

19:00 / 16.01.2019 6619

5. «Мустасфо фий илми Усулил фиқҳи».

Бу китобнинг мусаннифи «Ҳужжатул Ислом» Абу Ҳомид Мұхаммад ибн Мұхаммад Ғаззолий раҳматуллоҳи алайҳидир.

Имом Ғаззолийнинг бу китоблари усулул фиқҳ илмидаги шофеъий мазҳабининг она китобларидан бири ҳисобланади. Муаллиф китобни гўзал тартиб ва юксак илмий маҳорат ила ёзган.

Имом Ғаззолий китобни дастлабки муқаддима ва усулул фиқҳ илми мантиқига оид алоҳида муқаддима ила бошлаган. Кейин уни тўрт қисмга тақсимлаган:

1. Шаръий ҳукм ва унинг қисмлари.
2. Ҳукмларнинг асосий далиллари: Қуръон, Суннат, Ижмоъ ва Истисҳоб.
3. Далил келтириш кайфияти; Қуръон ва Суннатдан ҳукм чиқариш ҳамда далил келтириш қоидалари. Унга Қиёс ҳам киритилган.
4. Ижтиҳод, таоруз – зид келиш, таржих – ҳукмларнинг қай бири кучлилигини аниқлаш, тақлид ва фатво сўраш.

Имом Ғаззолий бир масалани келтириб, у ҳақда ўз фикрини баён қиласди. Кейин ўша фикрни тасдиқлаган уламоларнинг гапларини келтиради. Сўнгра хилоф қилганларнинг фикрларини ва далилларини зикр қиласди. Охири далилларни таққослаб кўради ҳамда нақлий ва ақлий далиллар ила уларга раддия қиласди. Ва ниҳоят, тўғри ва кучли тарафни эълон қиласди.

«Мустасфо фий илми Усулил фикҳи»га кўпчилик уламолар шарҳ ва таъликлар ёзишган.

6. «Шарҳу Кавкабил мунир».

Бу китобнинг муаллифи Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Абдулазиз ибн Нажжор Ҳанбалийдир.

«Шарҳу Кавкабил Мунир» бир неча мазҳабларнинг қарашларини ифода қилган усулу фикҳ китобидир. Бу китоб муаллифнинг «Кавкабул Мунир» номли китобига ўзи ёзган шарҳидир.

«Кавкабул Мунир»нинг бошқа номи «Мухтасарит-Таҳрир» бўлиб, уни Ибн Нажжор Қози Мардовийнинг «Таҳрирул манқул ва таҳзибу илмил усул» асаридан қисқартириб олган. Кейин Ибн Нажжор ўзининг мухтасарини ўзи шарҳ қилган ва уни «Шарҳу Кавкабил мунир» деб номлаган.

«Шарҳу Кавкабил Мунир» усулу фикҳ илмининг қоидалари ва фойдаларини, фикҳий, луғавий, балоғий ва мантиқий масалаларни ўз ичига олган. Ибн Нажжор ҳар бир гапнинг кимники эканини аниқ айтган, фикрларни таққослаб кўрган, далилларни муноқаша қилган. Кейин эса ҳанбалийлар назарида қай бири кучли эканини баён этган. Шунингдек, ўзларига мувоғиқ ёки мухолифларни ҳам айтиб ўтган. Шу тариқа «Шарҳу Кавкабил Мунир» усулу фикҳ бўйича турли мазҳаблар фикрини ифода қиласдиган китоб бўлди.

Ибн Нажжор «Шарҳу Кавкабил Мунир»нинг муқаддимасида усулу фикҳнинг таърифи, унинг фойдалари ва истилоҳлари ҳақида сўз юритган. Ундан кейин ўн саккиз боб ва кўплаб фасллар келтирган. «Шарҳу Кавкабил Мунир» усулу фикҳ бўйича Ҳанбалий мазҳабининг муҳим манбаи ҳисобланади.

Усулу фикҳ илмининг ривожланишида Ўрта Осиё уламоларининг ҳам ҳиссалари катта. Ўрта осиёлик уламолар асосан иккинчи йўналишда қалам тебратганлар. Уларнинг баъзилари мутакаллимлар йўналишида ва баъзилари ўзида икки йўналишни ҳам бирлаштирган асарлар таълиф

этганлар. Куйида улардан энг машҳурларининг номларини зикр этамиз.

1. Имом Мұхаммад ибн Мұхаммад Абу Мансур Мотуридий (хижрий 333 санада вафот этган).

Имом Мотуридий Самарқанд яқинидаги Мотурид қишлоғида дунёга келдилар. Фиқх илмини Абу Бакр Ахмад Журжонийдан ўргандилар. Ўз навбатида, имом Мотуридий Исхоқ ибн Мұхаммад Самарқандий, Абу Мұхаммад Абдулкарим ибн Мусо Баздавий ва бошқа уламоларга мураббийлик қилдилар.

Имом Абу Мансур Мотуридий илми калом йўналишидаги олим сифатида шуҳрат қозонганлар.

Шу билан бирга, имом Мотуридий усулу фиқх соҳасида биринчилардан бўлиб қалам тебратган пешқадам уламолардан ҳисобланади. Имом Абу Мансур Мотуридий «Китобут-тавҳид», «Китобул мақолот», «Таъвилоту аҳлис-сунна», «Китобу авҳомул мұтазила» каби асарлар ёзиб, ўзларидан сўнг бой илмий мерос қолдирдилар.

Имом Мотуридий усулу фиқх соҳасида икки китоб – «Китобул жадал», «Китобу маъохизуш-шарийъа» асарларини таълиф этганлар.

2. Абу Зайд Убайдуллоҳ ибн Умар ибн Ийсо Қозий Даббусий.

Бу аллома Самарқанд ва Бухоро шаҳарлари орасида жойлашган Даббус қишлоғида таваллуд топдилар. Имом Даббусий «Илмул хилоф» илмининг асосчисидирлар. Имом Абу Зайд Даббусий Ислом шариатига тааллуқли кўпгина асарлар ёздилар. Улар орасида «Китобул асрор», «Китобул амадул ақсо», «Ан-нузум фил фатво» китoblари машҳурдир.

Имом Даббусийнинг «Тақвиймул адилла» китоби усулу фиқхга доир бўлиб, ҳанафий уламоларнинг йўналишида ёзилган асарлар орасида машҳур. Уламолар бу асарларни зўр қизиқиш билан ўрганиб, кундалик фаолиятларида ундан истифода этганлар ва унга шарҳлар ёзганлар.

Имом Даббусийнинг ватандоши имом Фахрул Ислом Али ибн Мұхаммад Баздавий мазкур асарга шарҳ ёзган уламолардан биридиirlар.

3. Имом Али ибн Мұхаммад ибн Абдулкарим Фахрул Ислом Баздавий.

Бу улуғ зот Самарқандда таълим олдилар ва шұхрат қозондилар. Имом Баздавий ҳанафий мазҳаби уламоларининг сардори ҳисобланадилар. Икки жилдли «Мабсүт», «Ал-жомеъ ал-кабиyr» ва «Ал-жомеъ ас-сағиyr»нинг шарҳлари имом Баздавийнинг муаллифотларидан дир. Шунингдек, имом Баздавий тафсир ҳам ёзғанлар. Фахрул Ислом имом Баздавий ҳижрий 482 сананинг Ражаб ойида Кеш (Шаҳрисабз) шаҳрида фоний дунёдан боқий оламга риҳлат қилдилар. Имом Баздавий Самарқандда дағн этилганлар.

Имом Баздавий ўзларининг усуул фиқҳ соҳасидаги китобларини «Усуул Баздавий» деб атаганлар. «Кашфуз-зунун» китоби муаллифининг ёзишича, «Усуул Баздавий» ўзида нодир масалаларни түплаган аҳамиятли китоблардан биридир. Уламо ва толиби илмлар бу китобни эъзозлаб ўрганганлар. «Усуул Баздавий»га кўплаб шарҳлар битилган. Мулло котиб Чалабий ўз китобида «Усуул Баздавий»нинг ўндан ортиқ шарҳини зикр қиласди. Имом Алоуддин Абдулазиз ибн Аҳмад Бухорийнинг «Кашфул асрор» китоби «Усуул Баздавий»нинг шарҳлари орасида энг мўътабаридир.

4. Имом Абулбаракот Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Ҳофизуддин Насафий.

У киши Насаф (Қарши) шаҳрида туғилдилар. Имом Абдуллоҳ Насафий Шамсул аимма Муҳаммад ибн Абдусаттор Курдий Ҳамидуддин Зарир Бадруддин Хоҳарзода каби алломалардан фиқҳ илмини таълим олдилар.

Имом Насафийга усуул фиқҳ борасидаги китоблари катта шұхрат келтирди. Айниқса «Манор» ёки «Манорул анвор» деб аталган китоблари усуул фиқҳ соҳасидаги таълифотлар орасида мўътабар бўлиб, унга 25 та шарҳ ёзилган. Бу шарҳлар ичига шайх Шужоуддин Ҳиббатуллоҳ ибн Аҳмад Туркистоний қаламига мансуб «Табсиротил асрор фий шарҳил Манор» китоби алоҳида ажралиб туради.

5. Имом Содруш-шарийъа Убайдуллоҳ ибн Масъуд Бухорий Бухоро шаҳрида туғилиб вояга етдилар.

Боболари имом Тожуш-шарийъа Маҳмуд ибн Содруш-шарийъанинг тарбиялари натижасида машҳур аллома бўлиб етишдилар. Имом ибн Масъуд Бухорий «Мухтасарул виқоя», «Ниқоя», «Вишоҳ», «Таъдиятул улум» каби бебаҳо асарларни мерос қолдирдилар. Имом Убайдуллоҳ ибн Масъуд Бухорий ҳанафий мазҳабидаги машҳур усуул фиқҳ олимларидан биридирлар. Бу имомнинг «Танқиҳ» деб аталган китоблари усуул фиқҳ

соҳасидаги мўътабар китоблардан ҳисобланади.

Имом Убайдуллоҳ ибн Масъуд бу китобларини ёзишни бошлашлари билан, имомнинг дўст ва биродарлари унинг қўлёзмасидан кетма-кет қўчириб бордилар. Натижада асар ёзиб тугалланишидан олдин тарқалди. Кўчиришда баъзи хатоларга йўл қўйилган эди. Имом ибн Масъуд бундан огоҳ бўлгач, «Танқийҳ»га «Тавзийҳ фий ҳалли ғавомизит-Танқийҳ» номли шарҳ ёздилар.

Имом Содруш-шарийъа Убайдуллоҳ ибн Масъуд Бухорий ҳижрий 747 иили Бухоро шаҳрида вафот этдилар. Имомнинг мақбаралари Бухоро шаҳридадир.

5. Аллома Саъдуддин Масъуд ибн Умар Тафтазоний илм излаб бутун Ўрта Осиёни кезиб чиқдилар. Фиждуон, Туркистон, Хоразм, Сархас, Самарқанд шаҳарларида бўлдилар. Саъй ва ҳаракатлари натижасида ўз даврларининг машҳур олими бўлиб етишдилар. Барча Ислом оламида шуҳрат қозондилар.

Аллома Тафтазоний ўзларидан сўнг сарф илмига оид «Шарҳи Занжоний», илми тавҳидга доир «Шарҳул ақоид», «Мақосидул қалом» сингари боқий илмий мерос қолдирдилар.

Имом Тафтазонийнинг «Талвийҳ фий қашфи ҳақоиқит-Танқийҳ» номли китоблари имом Содруш-шарийъа Убайдуллоҳ ибн Масъуднинг асарларига шарҳ бўлиб, бу турдаги мўътамад китоблардан бири ҳисобланади. Усуул фиқҳ илми билан шуғулланишни ирода этган ҳар бир шахс албатта мазкур асарга мурожаат этади.

Ўрта осиёлик машҳур уламолардан имом Розий, имом Сарахсий, имом Ахсикатий, имом Хуқандий каби маълум ва машҳур муфассир ҳамда муҳаддислар усуул фиқҳ илми билан ҳам шуғулланиб, унинг баъзи қоидаларини ишлаб чиқишига салмоқли ҳисса қўшганлар.

Бу келтирилган барча далиллар усуул фиқҳ илмининг пайдо бўлиши ва муҳим диний илмлардан бири сифатида шаклланишида Ўрта осиёлик уламоларнинг хизматлари улканлигига гувоҳлик беради.

“Фиқҳий йўналишлар ва китоблар” китобидан